

JAN GRUDNICKI

Dr med. Tadeusz Bal (1888–1967) Biografia polskiego chirurga wojskowego

Streszczenie

W artykule przedstawiono biogram dr med. Tadeusza Bala, chirurga wojskowego, absolwenta uniwersytetu w Wiedniu, który w okresie I wojny światowej pracował na froncie wschodnim. W czasie II wojny światowej był lekarzem oddziału Armii Krajowej, a w czasach pokoju dyrektorem szpitala i chirurgiem w małym miasteczku w centralnej Polsce.

Słowa kluczowe: lekarze polscy XX wieku, lekarze wojskowi, Uniwersytet Jagielloński immatrykulowani, korporacja Jagiellonia, Łask.

Summary

The article contains a factual biography of the military surgeon, who graduated from University of Vienna. During the First World War he served in the eastern front, during the Second World War he was the physician at Polish Underground Army. In the periods of peace he worked as Chef Surgeon and head of hospital in small town in the central of Poland.

Keywords: polish physicians in the XX century, military physicians, Jagiellonian University the matriculation persons, students' association Jagiellonia, Łask (the town in Poland)

Tadeusz Bal herbu Gozdawa, syn Stefana i Olimpii urodził się 3 marca 1888 roku w Mogilanach koło Krakowa. Ojciec Tadeusza Bala był kierownikiem szkoły w Byczynie koło Jaworzna w ówczesnej Galicji¹.

Po ukończeniu III Gimnazjum w Krakowie² i zdaniu matury immatrykulował się w roku 1907 na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Jagiellońskiego³. Zmuszony był jednak do przerwania studiów na Uniwersytecie Jagiellońskim, gdyż jeden z profesorów, Niemiec, w czasie wykładu wyrażał się obraźliwie o Polakach, w reakcji na to student Bal, jak sam wspominał,

„wyprał Niemca wobec całego audytorium mocno po pysku”. Dalsze studia medyczne kontynuował w Uniwersytecie w Wiedniu⁴.

Podczas pobytu w Wiedniu był filistrem, założycielem korporacji Jagiellonia grupującej Polaków studiujących i uczących się w Wiedniu⁵.

W roku 1913 ukończył studia medyczne, uzyskał dyplom doktora medycyny Uniwersytetu Wiedeńskiego

¹ Relacja dr Tadeusza Bala, około 1956, rękopis, s. 1 (w posiadaniu autora).

² Obecnie II Liceum im. Króla Jana Sobieskiego, szkoła utworzona w roku 1883.

³ Informacja Archiwum UJ z 4.11.2016 (w posiadaniu autora).

⁴ Relacja dr Tadeusza Bala, około 1956, rękopis, s.1.

⁵ Korporacja Jagiellonia założona 28 maja 1910 w Wiedniu została przeniesiona do Warszawy pod koniec I wojny światowej. Jej barwy: amarantowy – srebrny – błękitny symbolizowały trzy zabory. Dewiza korporacji brzmiała „Jeden za wszystkich, wszyscy za jednego”. 27 października 1918 korporacja nałożyła na swych członków obowiązek wstąpienia do Wojska Polskiego (www.archiwumkorporacyjne.pl/index.php/muzeum-korporacje/warszawa/k-jagiellonia).

go i rozpoczął pracę jako sekundariusz w państwowym szpitalu w St. Poelten. Oprócz pracy w szpitalu prowadził kursy dla cywilnych pielęgniarek Czerwonego Krzyża, jeden turnus takiego kursu dla 30 pielęgniarek trwał 3 miesiące łącznie z praktyką szpitalną. Wykształcił wówczas około trzystu pielęgniarek.

Kiedy w lecie 1915 roku zmarł Dr Miszke lekarz gwarectwa w Jaworznie, górnicy wysłali delegację do ojca dr Bala z prośbą, aby syn zechciał objąć stanowisko po zmarłym lekarzu, znali bowiem dr Bala jako słuchacza medycyny, który w ubiegłych latach podczas wakacji pracował w ambulatorium gwareckiego szpitala.

Zamiast wypowiedzieć posadę w St. Poelten i pojechać do Jaworzna, które znajdowało się wówczas w obszarze armii w polu, dr Bal zwrócił się do ministerstwa obrony krajowej w Wiedniu z prośbą o zezwolenie na objęcie posady w Jaworznie. W odpowiedzi otrzymał wezwanie do stawienia się we Lwowie w celu otrzymania przydziału do armii prowadzącej działania wojenne. Został skierowany do I armii i od 15 września 1915 roku pracował jako lekarz - chirurg pospolitego ruszenia w szpitalu Rycerzy Niemieckich w Sokalu nad Bugiem. Komendantem tego szpitala był major lekarz dr Feix. Szpital mieścił się w budynku miejscowego gimnazjum, oznaczony był chorągwią Czerwonego Krzyża na dachu. Dowództwo armii, wraz z szefem sanitarnym generałem dr Szabo, Węgrem, stacjonowało w Krystynopolu odległym od Sokala o około 8 kilometrów ⁶.

W swej relacji dr Bal wspomina: „Były to czasy i dobre i złe. Dobre, gdy był spokój na froncie, a gorsze podczas walk, ofensywy Brusilowa i epidemii duru plamistego. Było raz tak, że Rosjanie zagarnęli 18 szpitali polowych a nasz szpital pozostał na miejscu i rannych z pola walki do naszego szpitala przywoziły wozy szpitalne, a było ich 45 z trenem 90 ludzi. Przez trzy dni miałem codziennie do 200 rannych. Do pomocy miałem lekarza internistę, Tyrolczyka. Narkozę dawał ksiądz polowy Edmund Sirsz. Służbę pielęgniarską pełniły zakonnice oraz sanitariusze. W okolicy do jednego ze szpitali polowych dostarczono 1500 rannych, na drugi dzień 1000 a trzeciego dnia jedyny lekarz zastrzelił się. W Krystynopolu lekarz zwariował i dopiero, kiedy ten lekarz chciał choremu spuścić mocz słomką, dostawili go do naszego szpitala” ⁷. Cytat ten uzmysławia skalę problemów, z jakimi musieli się zmierzyć chirurdzy pracujący w przyfrontowych szpitalach.

Realia codziennej pracy chirurga w przyfrontowym szpitalu według relacji dra Bala wyglądały następująco: „Do pomocy był lekarz internista z Tyrolu, porucznik

rezerwy, kapelan wojskowy Edmund Sirsz z Litomierzyc i dwie siostry. Tyrolczyk asystował, kapelan przy nocnych operacjach trzymał w rękach lampę naftową, jedna siostra dawała narkozę a druga podawała narzędzia. Kapelan był dzielny, drobne zabiegi jak usuwanie podskórnie leżących pocisków i szycie ran robił bezbłędnie. Był też polowy aparat Roentgena, źródłem prądu był motor benzynowy, nie wystarczał jednak do oświetlenia i nie było też instalacji oświetleniowej. Konzultentem był prof. Eiselsberg z Wiednia. Co parę miesięcy przyjeżdżał do Sokala. Raz zastał mnie przy podwiązywaniu przestrzelonej tętnicy podobojczykowej. Pochwalił się, że on robił już trzy takie operacje. Moja była piąta ⁸.

W Sokalu liczącym wówczas około 8000 mieszkańców po przejściu w zimie 1915 / 1916 epidemii duru plamistego pozostała przy życiu nie więcej niż połowa ludności. Podczas epidemii miasto podzielono na rejony i każdy rejon był codziennie kontrolowany przez lekarza. Chorych z widocznymi objawami odsyłano do miejscowego szpitala zakaźnego. W wojsku przypadki tej choroby były nieliczne. Dr Bal wspomina: „Szczepiono przeciw durowi plamistemu szczepionką amerykańską, która podobno w Górach Skalistych dawała dobre wyniki. Szczepiłem się i ja, szczepił się też jeden starszy lekarz, pułkownik armii czynnej Dr Taussig. On otarł się w drzwiach o kozuch wiszący na drzwiach przy kontroli rejonu. Ja nie zaraziłem się, lekarz umarł” ⁹.

Epidemię cholery w roku 1914 opanowano szczepieniami wojska i ludności cywilnej. Z cholerą zetknął się dr Bal po raz pierwszy w następujących okolicznościach: „Cholere poznałem w szpitalu w St. Poelten w roku 1914. Było tak: na dworcach kolejowych były dyżury lekarzy i pielęgniarek z Czerwonego Krzyża. Raz pociąg idący ze wschodu na Wiedeń został zatrzymany i znaleziono w nim 18 żywych jeńców chorych na cholere a pośród tych żywych większą ilość zmarłych. Żywych dostarczono na oddział zakaźny szpitala w St. Poelten. Z obsługi szpitalnej zachorował tylko dozorca prosektorium, człowiek starszy i alkoholik, i wyzdrowiał. Ten pociąg z jeńcami przejechał przez Węgry a po drodze dyżurni Czerwonego Krzyża przepuszczali go dalej ze strachu przed cholera” ¹⁰.

W swej relacji dr Bal opisywał również swe doświadczenia nie związane bezpośrednio z pełnionym zawodem przyfrontowego chirurga: „Raz, już poza granicą Małopolski, złapano żołnierza rosyjskiego z bronią, którego przechowywał jeden wieśniak. Obu skazano na karę śmierci. Żołnierz przed rozstrzelaniem go powiedział „jak słodko umrzeć za Ojczyznę”. Wieśniaka powieszono, a wieszają-

⁶ Relacja dr Tadeusza Bala, około 1956, rękopis, s.7.

⁷ Ibidem, s.7.

⁸ Ibidem, s.7.

⁹ Ibidem, s.8.

¹⁰ Ibidem, s.8.

cy go żołnierz sadysta tak go wieszał, że powróz dwa razy się urwał. Żołnierz zrobił to umyślnie, jak mi powiedzieli obecni przy egzekucji¹¹. Informacja przedstawiona w tym cytacie, pochodząca z ust bezpośrednich świadków wydarzenia wydaje się wiarygodnym źródłem. Natomiast relacja o zdarzeniu z udziałem cesarza Austrii: „W przedziale pociągu Czerwonego Krzyża towarzyszył mi chory porucznik, syn jakiegoś ministra. Opowiedział mi, że po wypowiedzeniu wojny cesarz Franciszek ubrał się w mundur polowy i wybrał się na wojnę mówiąc „Nieder mit den Sau Preussen”. Złapano go w bramie pałacu. Nie był on już wtedy normalny psychicznie. Przechodził lues.”¹² zawiera wiadomość rozpowszechnianą wówczas powszechnie w Austrii, jednak nie potwierdzoną i nie udokumentowaną.

W lecie 1916 roku dr Bal zachorował na zapalenie opłucnej i został skierowany do szpitala garnizonowego w Wiedniu a następnie do domu rekonwalescentów w Coblenz koło Wiednia. Po kilku miesiącach pobytu w Coblenz leczenie kontynuował w sanatorium w Bystrej koło Bielska. Leczył się sam iniekcjami tuberkulinowymi a po ustąpieniu gorączki został skierowany do szpitala Czerwonego Krzyża w Zakopanem. W lecie 1917 roku po badaniu lekarskim przeprowadzonym w szpitalu obrony krajowej w Krakowie został skierowany do dalszej służby wojskowej w XXIV szpitalu rezerwowym w Wiedniu a następnie w Krems nad Dunajem. Należy przypuszczać, że wobec rysującej się coraz realniej perspektywy odzyskania przez Polskę niepodległości podjął starania o przeniesienie go do szpitala w Małopolsce. Jak sam wspomina: „Chciałem otrzymać przeniesienie do jednego ze szpitali w Małopolsce. Ubrałem się w żakiet, przypiąłem otrzymany przed rokiem order złotego krzyża zasługi na wstążce medalu waleczności za prace w polu¹³ i udałem się do Ministerstwa Obrony Krajowej. Ten order ułatwił mi wszystko. Jakiemuś generałowi zameldowałem moją prośbę o przeniesienie do jakiegoś szpitala w Małopolsce ze

względów zdrowotnych. Wtedy było już krucho z żywnością w Austrii. Polecono mi napisać podanie i otrzymałem przydział jako chirurg do szpitala rezerwowego w Wadowicach. Późną jesienią 1917 przybyłem do Wadowic. Komendantem był podpułkownik dr Dzerowicz, Ukrainiec, lecz solidny, uczciwy człowiek. Szpital miał 2000 łóżek w tym 185 łóżek chirurgicznych.”¹⁴

20 października 1917 roku dr Tadeusz Bal rozpoczął służbę w Szpitalu Wojskowym w Wadowicach. W dniu 1 listopada 1918 roku wstąpił jako ochotnik do Wojska Polskiego. W dniu 13 marca 1919 roku został awansowany do stopnia kapitana¹⁵.

W czasie działań wojennych na froncie wschodnim nabawił się choroby płuc. Dowodzi tego świadectwo wojskowo lekarskie z 14 czerwca 1921 roku, wskazujące na „gruźlicę, stan czynny po raz pierwszy podczas służby w polu 1916”. Orzeciono wówczas, że kpt. dr Bal jest zdolny do służby pozafrontowej.

Karta urlopową z 8 sierpnia 1921 roku wskazuje, że dr Bal spędził wówczas urlop w Łasku. Można przypuszczać, że wybór miejsca miał związek z terapeutycznym działaniem tamtejszego klimatu i istniejącą w pobliżu stacją klimatyczną w Kolumnie. W kolejnych latach dr Bal coraz bardziej wiązał się z Łaskiem, pracował tam od około roku 1924, najpierw jako urlopowany lekarz wojskowy¹⁶ a potem jako lekarz cywilny.

W roku 1932 dr Bal był jednym z inicjatorów budowy nowego gmachu szpitala w Łasku¹⁷ przy ul. Warszawskiej 62 i wyposażenia go w nowoczesny sprzęt medyczny. W tym czasie został powołany na stanowisko dyrektora szpitala w Łasku i sprawował tę funkcję, będąc jednocześnie ordynatorem oddziału chirurgii, z niewielką przerwą w okresie okupacji hitlerowskiej, do chwili śmierci w roku 1967.

W latach okupacji, kiedy Łask wszedł w obręb III Rzeszy Niemieckiej („Warthegau”) dr Bal został na krótko aresztowany i usunięty przez okupanta ze stanowiska dyrektora szpitala powiatowego w Łasku, po uwolnieniu pracował w tym szpitalu jako chirurg pełniąc jednocześnie powinności lekarza miejscowego oddziału Armii Krajowej (pseudonim Niedźwiedź). Doskonała znajo-

¹¹ Ibidem, s.8.

¹² Ibidem, s.8

¹³ Belohnungsantrag von Deutsch-Ordens Verwundeten Spital Nr 1, 69/428509 5.04. 1916 - 16.04.1916, Heeresarchiv Wien (w posiadaniu autora). Dr Tadeusz Bal został odznaczony 12 kwietnia 1916 Złotym Krzyżem Zasługi z Koroną na Wstędze Medalu Waleczności (das Goldene Verdienstkreuz mit der Krone am Bande der Tapferkeitsmedaille). Wniosek o odznaczenie opiniowało ministerstwo spraw wewnętrznych cesarstwa austriackiego pismem K u. K Minister des Innern z 14 sierpnia 1916 (w posiadaniu autora). Rejestr odznażeń Kriegsarchiv Wien, pozycja 107422, zawiera wzmiankę: „Wyróżniający się odwagą i aktywnością wybitny chirurg, który przeprowadził wiele najcięższych operacji ratujących życie i pełnił doskonale służbę, która przekraczała ponad miarę zakres jego zwyczajnych obowiązków” (wyciąg w posiadaniu autora).

¹⁴ Relacja dr Tadeusza Bala, około 1956, rękopis, s.8.

¹⁵ Teczka personalna Tadeusz Bal ur. 3.03.1888 s. Stefana i Olimpii, Centralne Archiwum Wojskowe, AP I.481 B 822, s.90. Weryfikacji stopnia dokonano 1.04.1920 (Dziennik Personalny WP nr 38).

¹⁶ Komenda Uzupełnień w Łasku stwierdzała „zageszczenie szczytów płuc i lewego dolnego płata. Cierpienie to jest związane ze służbą wojskową”.

¹⁷ Szpital w Łasku został założony w roku 1889 przy ul. Warszawskiej 62 przez grupę lekarzy. W roku 1921 został przeniesiony na ul. Piotrkowską.

mość języka niemieckiego, pozwalała mu na pozyskiwanie dla polskiego podziemia użytecznych informacji.

Z początkiem okupacji niemieckiej rodzina Balów została wyrzucona ze swej willi, wybudowanej w roku 1934 przy ul. Batorego 1. Zamieszkała wtedy w jednym z domów przy ul. Warszawskiej.

Po przejściu frontu w roku 1945 roku dr Bal powrócił na stanowisko dyrektora łaskiego szpitala. Musiał odtworzyć od podstaw wyposażenie szpitala, gdyż dotychczasowe zostało w całości skonfiskowane i wywiezione przez wycofującego się okupanta. W okresie przechodzenia frontu zorganizował w Łasku uzbrojoną straż obywatelską mającą zapobiegać rabunkom i gwałtom na miejscowej ludności.

Dr Tadeusz Bal zmarł 7 czerwca 1967 roku w Łasku i został pochowany na tamtejszym cmentarzu. Pozostawił żonę Zofię z Grudnickich Balową i córkę Ewę, studentkę Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie. Zmarły był odznaczony Medalem Niepodległości¹⁸.

Dr Bal opublikował w roku 1918 w periodyku Wiener Medizinische Wochenschrift artykuł „Ein Fall von Torsionsileus”¹⁹.

20

ILUSTRACJE

fot. 1 Wydział Lekarski Uniwersytetu Jagiellońskiego 1907, lekcja anatomii (student Tadeusz Bal pierwszy z lewej).

fot. 2 Dom dr Bala przy ul. Batorego 1 w Łasku, ok. 1938.

fot. 3 Dr Tadeusz Bal, ok. 1956.

¹⁸ Centralne Archiwum Wojskowe, zespół 145. 43363.

¹⁹ Thaddäus Bal, Ein Fall von Torsionsileus, Wiener Medizinische Wochenschrift, 1918, Nr 29, s. 1308.

²⁰ dyplom doktora medycyny Tadeusza Bala (fotografia kopii dyplomu w posiadaniu autora).

fot. 4 Instrumentarzyk podręczny przystosowany do sterylizacji, stal nierdzewna, 15 x 9 x 3 cm, ok. 1930.

fot. 5 Miernik gęstości moczu, szkło, obciążnik rtęciowy, dł. 14 cm, średnica 16 mm, przed 1914.